

oluşturur. Ömer b. Abdülazîz'in türbesi de Maarretünnu'mân yakınlarındaki Deyr-sem'ân'da bulunmaktadır.

İbnü'l-Adîm şehir halkının üstün zekâlarıyla tanındığını söyler. Ortaçağ'da Maarri nisbesiyle anılan çok sayıda âlim ve şair yetişmiş olup bunlardan bazıları şunlardır: Şair ve filozof Ebü'l-Alâ el-Maarri ile fakih, edip, şair ve tarihçi Zeynüddin İbnü'l-Verdî, Sirâcüddin İbnü'l-Verdî, muhaddis Ebü'l-Behî Meymûn b. Ahmed, muhaddis Ebü Husayn et-Tenûhî, İbnü'l-Müneccâ, Kâdî el-İmâm Ebü'l-Beyân Muhammed b. Ebü Gânim el-Maarri.

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzürî, *Fütüh* (Fayda), s. 187; İbn Havkal, *Şüretü'l-arz*, s. 118; Makdisî, *Ahşenü't-tekâsim*, s. 30, 154; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), V, 341-343; İmâdüddin el-İsfahânî, *el-Fetħu'l-kussî: Conquête de la Syrie et la Palestine par Salâdîn* (trc. H. Massé), Paris 1972, s. 146, 285, 383; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, V, 156; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VII, 524; X, 260, 270, 278, 487, 510; XI, 52, 218; XII, 163; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, I-III, bk. İndeks; İbn Şeddâd, *el-'Alâku'l-hatîre fi zikri ümerâ'î's-Şâm ve'l-Cezîre* (nşr. D. Sourdel), Damascus 1953, s. 40, 57 vd., 104, 106, 127 vd.; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtaşar fi ahbâri'l-beşer*, Beyrut 1380/1960, II, 6; IV, 126, 144; VI, 64; VII, 85, 93; İbn Battûta, *er-Rihle*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdır), s. 67, 651; Kâtib Çelebî, *Cihannümâ*, s. 592; E. Sachau, *Reise in Syrien und Mesopotamien*, Leipzig 1883, s. 94; Cuinet, II, 216; M. van Berchem – E. Fatio, *Voyage en Syrie*, Cairo 1914, 201 vd.; R. Dussaud, *Topographie historique de la Syrie antique et médiévale*, Paris 1927, s. 181-185, 187-194, 239; R. Gousset, *Histoire des croisades et du royaume franc de Jérusalem*, Paris 1934-36, I, 96, 98, 116 vd., 122-124, 126 vd., 168, 265 vd., 278, 317, 377, 386, 401, 410 vd., 426, 466-469, 507, 550, 566, 569, 572 vd., 582, 636, 642; II, 13, 18, 62-64, 82, 103, 144, 172, 275, 379, 626, 763; III, 384, 661; E. Honigmann, *Die Ostgrenze des byzantinischen Reiches von 363 bis 1071*, Brussels 1935, s. 94, 97, 121, 131; a.mlf., "Maarret'ün-Nûman", *JA*, VII, 116-119; Cl. Cahen, *La Syrie du nord*, Paris 1940, s. 10, 42, 113, 155, 157 vd., 161 vd., 177, 185, 200, 218, 220, 222, 239, 242, 263, 277, 301, 468, 473, 541; M. Canard, *Histoire de la dynastie des hamdânides*, Algiers 1951, bk. İndeks; *A History of the Crusades* (ed. K. M. Setton), Philadelphia 1955-62, I, bk. İndeks; II, 700, 705, 775; R. S. Humphreys, *From Saladin to the Mongols*, New York 1977, s. 33, 83, 119, 172, 199, 248; Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, İstanbul 1997, s. 46 vd., 83, 89; Velîd Kanbâz, "Ma'arratü'n-Nu'mân medînetü'l-Ma'arrî", *Fayşal*, XLVI, Riyad 1981, s. 35-50; N. Elisséeff, "Ma'arrat al-Nu'mân", *EI²* (İng.), V, 922-927.

IŞIN DEMİRKENT

MAARRÎ

(bk. EBÜ'L-ALÂ el-MAARRÎ).

MAAZALLAH

(bk. İSTİÂZE).

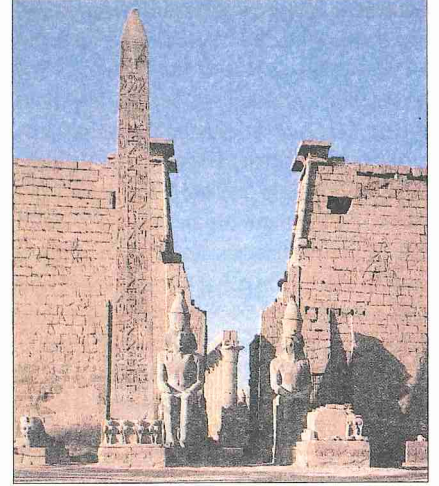
MÂBED

(المعبد)

İbadet etmeye mahsus yapı, tapınak.

Arapça ibâdet masdarından türetilen ve "ibadet edilen yer, ibadethâne, ibadete mahsus bina" anlamına gelen ma'bed kelimesi, bir dine bağlı olanların belli zamanlarda toplu olarak veya tek başlarına ibadet etmeleri için yapılmış özel mekânı ifade etmektedir. Batı dillerinde mâbed karşılığı kullanılan temple kelimesinin kaynağını teşkil eden Latince templum başlangıçta kâhinlerin, kuşların uçuşunu gözetlemek için kullandıkları dikdörtgen şeklindeki yeri belirtmekte iken zamanla "belli bir iş için tahsis edilmiş özel mekân", daha sonra da "Tanrı'nın evi" mânasını kazanmıştır. Yunanca'daki karşılığı olan temenos da "Tanrı'ya ayrılan kutsal yer" demektir. Mâbed için kullanılan Sumerce E, Akadça bitu kelimeleri "ev" anlamındadır. Diğer taraftan Sumerce'de mâbed karşılığı "büyük ev" mânasındaki e-kalden gelen ekallu ile (tanrının sarayı) e-kurdan gelen ekurru (dağ evi) kelimeleri de kullanılmaktadır. Ras Şamra metinlerinde mâbed için "bt" (ev) ve "ekallu"dan gelen "hki" kelimeleri yer almaktadır. İbrânice'de ise mâbed beth (ev) veya heikhal (saray) ile karşılanmaktadır. Mâbed genelde bütün dinlerin ibadet mahallini ifade etmekte, özelde müslüman mâbedi için câmi veya mescid kullanılmaktadır. Arapça'da heykel kelimesi de "tapınak" mânasına gelmektedir.

İbadet, dinin temel unsurlarından biri olduğu ve bir mekânı gerektirdiği için bütün dinlerin mâbedi ifade eden kelime veya kavramların yanında kendilerine has mâbed anlayışları da vardır. Mâbedler ilk dönemlerdeki açık alanlardan basit ve küçük yapılara, zamanla büyük ve geniş binalara kadar gelen bir gelişme ve değişiklik arz etmektedir. Mâbed anlayışının temelinde kutsal mekân telakkisi vardır. Ulûhiyyetin tecelli ettiği yer, ağaç veya

Mısır'daki Karnak Mâbedi'nin kalıntıları

taşlarla kutsal kişilere ait nesnelerin bulunduğu kabirler ve mağaralar kutsal kabul ediliyor, buralarda kurban takdimi ve çeşitli tapınma eylemleri yapılıyordu. Göçebelerin sabit mâbed yerine kutsal saydıkları mekânları ve yolculukları boyunca yanlarında taşıdıkları çadırları vardı. İlk dönemlerde tanrı veya tanrılar için bir yapı bina edilmeden önce sadece belli tanrının tasviri ve bir sunağın bulunduğu açık alan kutsal kabul edilip mâbed olarak kullanılıyordu. Müstakil mâbedlerin bilinmediği yerlerde şahıslara veya yerleşim merkezine ait evler de mâbed hizmeti görüyordu. Ancak gelişmiş kültür ve medeniyetlerin dinî hayatında ve mimari anlayışında mâbed daha da önemli bir yer işgal etmektedir.

Sumerler, insanların ilâhlara kurban takdim etmek ve mâbed yapmak için yaratıldıkları inancından hareketle tanrılara mâbedler yapmışlardır. Sumer mâbedleri tanrıların ikamet yeri ve orada bulunuşlarının somut göstergesiydi. Bütün mâbedlerde tanrının heykelini korumak için bir iç oda ve kurban takdim etmek için de bir mezbah (altar) bulunurdu. Her tanrının, mâbedine hizmet eden ve günlük ihtiyaçları için orada hazır olan bir rahibi vardı.

Tarihi Ur şehrindeki Nanna Zigguratu – Irak

Milâttan önce
V. yüzyıla ait
bir Yunan
mâbedi olan
Parthenon –
Atina / Yunanistan

Bâbil ve Asurlular'da mâbedin iç kısmında yer alan tanrı heykeli onun oradaki varlığını sembolize ederdi. Sumer, Bâbil ve Asurlular'da alışılmış mâbedlerin dışında mâbedlere bitişik olarak yapılmış, "ziggurat" (ziqurat) adı verilen mâbed kuleleri olurdu. Taraçalar şeklinde kat kat yükselen, bir tanrı adına tuğladan yapılmış yapılardan ibaret olan zigguratların tepesinde tanrıya ayrılmış, içinde tanrının sûretinin yer aldığı bir oda bulunurdu. Kitâb-ı Mukaddes'te zikredilen Bâbil Kulesi'ne (Tekvîn, 11/1-9, 28/12) Marduk'un Bâbil'deki zigguratının model olduğu söylenmektedir. Muhtemelen bu kule, tanrıların dünyası ile insanlar arasında bir bağ ve aynı zamanda kozmik bir dağ olarak kabul edilmiştir; zigguratların yapımındaki temel düşünce tanrıyı insanlara yaklaştırmaktı.

Mecûsîlik'te mâbedler, Tanrı'nın sembolü olarak kabul edilen ve devamlı yakılan kutsal ateşin muhafazası için inşa edilmişti. "Âteşkede" denilen bu mâbedler genellikle kare şeklinde açık bir avludan ve buna bitişik, üzeri kubbe ile örtülü boş bir odadan ibaretti. Kutsal ateş, güneş ışınlarının temas etmeyeceği ve ateşin ışığını karartmayacağı bir yerde yakılır, buraya sadece rahipler girebilirdi. Zerdüştiliğin günümüzdeki temsilcileri olan ve Hindistan'da yaşayan Parsîler'e ait mâbedlerin pek çoğu modern yapılar olup Bombay'nın kalabalık caddelerinde yoğunlaşmıştır. Bu mâbedlerde herhangi bir tasvir veya puta rastlanmamakla birlikte çok büyük taç ve kılıç sembolleri bulunmaktadır.

Eski Mısır'da şehir hayatına ve yerleşik tarıma geçişle birlikte (m.ö. 4000) ev veya saray diye adlandırılan mâbedler yapılmıştır. Mısır mâbedi, girişten başlayıp en içteki mezar odasında son bulan aynı hizadaki odalardan oluşmaktadır. Odalar ve

çatısız alanların tamamı dikdörtgen şeklindedir. Her mâbed yüksek bir dış duvarla çevrilidir. Mâbedin sadece rahiplerin girmesine izin verilen iç odasındaki tanrı heykeli tanrının oradaki varlığının bir sembolü sayılıyordu. Eski Mısır'da özellikle Amon-Re için muazzam mâbedler inşa edilmişti. Büyük bir kapıdan girilen bu mâbedler Firavun'un özel bakım ve denetimi altındaydı. İbadet ve âyinler Firavun adına onun temsilcileri olarak rahipler tarafından icra edilirdi.

Eski Yunan'da ilk mâbedler "temenos" adı verilen açık alanlardan ibaretti. Zamanla her bölge için özel mâbedler ve tanrılar icat edildi, gelişmiş Yunan mâbedleri milâttan önce VII. yüzyıldan itibaren çoğalmaya başladı. Mâbedlerde bir giriş odası, ayrıca yakılan takdimeler için mâbedin dışında, kansız takdimeler için de mâbedin içinde bir mezbah ve en içte ilâhın tasvirinin yer aldığı dikdörtgen şeklinde bir oda (naos) vardı. Tanrının ikamet yeri olduğu için mâbede ibadet gayesiyle girilmez, ibadet büyük çapta mâbedin dışında icra edilir, pek çok mâbed yılda bir veya iki defa açılırdı. Mâbedlerin korunmasından ve kurbanların takdiminden rahipler sorumluydu.

Roma mâbedi büyük ölçüde Yunan mâbedlerinin benzeri olup esas itibariyle

tanrıya takdimelerin sunulduğu bir ev vazifesi görüyordu. İbadete katılanların mezbah ve mâbedle yüz yüze gelebilmeleri için yakılan kurbanlar genellikle mâbedin hemen önünde kurulan bir mezbaha konulurdu. Romalılar mâbedlerinde tanrının heykelinin konulduğu, "cella" adı verilen iç odaya fazlaca itina gösterilirdi. Mâbedler politik amaçla da kullanılır, mâbed hizmetlerini kral adına görevli rahipler yerine getirirdi.

Hinduizm'de mâbed yapımı ve içlerine tanrıların sûretlerinin konulması Upanişadlar dönemi sonrasına rastlar. Yoğun olarak VII. yüzyıldan sonra yapılmaya başlanan ve tanrıların ikamet mahalli olan mâbedler aynı zamanda insanların tanrılarla bir araya geldiği, onları ziyaret edip çeşitli takdimelerde bulunduğu yerlerdir. Hinduizm'de ibadet ferdî olup pek çok evde ibadet için tahsis edilmiş özel bir oda veya bir ibadet köşesi vardır. Mâbedlerin esas kısmı, içine tanrının sûret veya sembolünün konulduğu, "vimona" adı verilen kutsal mekândır. Hint mâbedleri birer ziyaret (hac), günahlardan arınma ve dinî temizlik yeridir.

Hindistan'da "cetiya" denilen tümsek veya toprak yığınıyla ilgili inanç, milâttan önce III. yüzyıldan itibaren Budizm'de Buda ve önemli Budist büyüklerinin hâtıralarının saklandığı, bu sebeple de tâzim gösterilen stupalara dönüşmüştür. Buda'nın heykellerinin bulunduğu yapılara ise "pagoda" denilmektedir. Pagodaların çoğunda cemaatle ibadet yapılmaz. Hal-kin mâbedlerle ilişkisini canlı tutan esas unsur sadece ibadet olmayıp Buda ve diğer Budist azizlerinin buralarda muhafaza edilen hatıra eşyaları da ziyaret edilir.

Jainizm'de Mahavira ve daha önce yaşamış Tirtankaralar adına mâbedler inşa edilmiş, sûretleri de mâbedlerde merkezî bir yere konulmuştur. İbadette tasvirlerin kullanılmasına onların örnek yaşayışları sebep olmuştur. Tirtankaralar'a

Milâttan önce
III. yüzyıla ait
Büyük Stupa –
Sanci /
Hindistan

MÂBED

ibadetin amacı kendilerine duyulan büyük saygının açığa vurulmasıdır. Jainist mâbedlerinin genel planı bir cümle kapısı ve sıra sütunlar, mâbedin ortasında bulunan geniş bir mekân veya açık avlu ve tasvirlerle tahsis edilmiş kutsal mekân şeklindedir. Jainist mâbedleri de bir ibadet mahalli olmaktan ziyade Tirtankaralar'a saygı gösterilen yerlerdir.

Sih dininde (Sihizm) "gurdwara" adı verilen mâbed, cemaatin ilâhiler okumak için günlük olarak toplanması sonucunda ortaya çıkmış olup Guru Nanak döneminden beri cemaatin hayatında önemli bir rol oynamaktadır. Gurdwaraların en üstünü, zamanla Sih inanç ve ibadetinin merkezi haline gelen Amritsar'daki Altın Mâbed'dir. Bu mâbedin bulunduğu Amritsar (ölümsüzlük suyu, hayat havuzu) Sihler'in dinî merkezi olduğu gibi Altın Mâbed de dinî ve içtimâî faaliyetlerin merkezidir. Mâbedde sembol olarak Sihizm'in kutsal kitabı Adi Grant ile bir kılıç bulunur. Burası aynı zamanda bir sosyal kurumdur. Her gurdwaranın Guru Nanak zamanından beri devam eden bir imarethanesi vardır.

Bir yapılar bütününden oluşan Tao mâbedlerinin avluları çok amaçlı salonlardan meydana gelir. Çin terminolojisinde Tao-

Laos'un başkenti Vientiane'nin en eski Budist mâbedi olan Vat Si Saket

"Altın Tapınak" adıyla tanınan ünlü Sih mâbedi - Amritsar / Hindistan

ist dinî binaları veya bina grupları için "kung" (manastır veya saray), "kuan" (manastır mâbedi) ve "miao" (mâbed) kelimeleri kullanılır. Sayısız tanrı ve tanrılaştırılmış kahraman tasvirlerini ihtiva eden Taoist mâbedlerinin pek çoğu 1911 devriminden sonra tahrip edilmiştir.

Milâttan önce II. yüzyılda Çin'de Konfüçyüs ve onun izinden gidenlerin öğretisi ve doktrinlerinin meşruluğu kabul edilmiş, Lu hükümdarı Konfüçyüs için bir mâbed inşa ettirmiştir; daha sonraki dönemlerde hükümdarlar, Konfüçyüs'ü "on bin neslin muallimi" diye nitelendirip adına mâbedlerde törenler düzenlemişlerdir. Ayrıca milâttan sonra 59'da imparator her mâbedde kurbanın Konfüçyüs adına takdim edilmesini emretmiş, bizzat kendisi de Konfüçyüs adına takdimde bulunmuştur. En meşhur Çin ibadet yerleri Pekin'deki imparatorluk mâbedleri ve mezbahlarıdır. Bunlar, XV. yüzyılda inşa edilmiş modern yapılar olup 1911'de imparatorluğun çöküşünden beri ibadet amacıyla kullanılmamaktadır. Bu yapıların en önemlisi, göğün oğlu olarak telakki edilen imparatorların kurbanlarını takdim ettikleri Gök Mâbed'dir. Geçmişte ülkenin her tarafında yaygın olarak görülen Konfüçyüs mâbedlerinin ve dua salonlarının pek çoğu günümüzde ya harap olmuş yahut okul, kışla ve halkevlerine dönüştürülmüştür.

Şintoizm'de âyin merkezi de olan tanrıların ikamet yerine, "jinja" veya "jinsa" (tanrı evi) denilmekte, ayrıca "miya" ismi de kullanılmaktadır. Sayıları bazan yüz binlerle ifade edilen mâbedler genellikle yol kenarlarında, fabrika köşelerinde veya binalar blokunun tepesinde bulunan küçük, sade ağaç yapılarıdır. Şintoizm'de en eski ve en meşhur mâbed, milâttan önce

IV. yüzyılda Ise'de güneş tanrıçası Amaterasu adına yapılmış olan millî mâbeddir. Bu mâbed koruluklar içinde inşa edilmiş, her yirmi yılda bir yenilenen sade bir ağaç yapısıdır. İçinde imparatorluğa ait ayna, kılıç, mücevherli taç gibi kıymetli eşyalar ve Amaterasu'nun heykeli bulunur. Önemli olaylar veya krallığın kutlamaları burada yapılır. Şintoizm'de bütün mâbedler genelde kutsal mekâna geçilen giriş kapısı ve kutsal mekânın kendisi olmak üzere iki bölümden meydana gelir. Kutsal mekân da âyinlerin icra edildiği dış cemaat mahalli ve tanrıya ait kutsal eşyaların korunduğu, aynı zamanda tanrının ikamet yeri sayılan iç mekândan ibarettir.

Yahudi tarihinin çeşitli dönemlerinde farklı ibadet yerleriyle karşılaşmaktadır. Kitâb-ı Mukaddes'e göre İsrâiloğulları tarihinin Hz. İbrâhim'le başlayıp oğlu İshak ve torunu Ya'küb ile devam eden atalar döneminde sade ve göçebe bir hayat yaşayan yahudi ataları, dinî vecibelerini yerine getirebilmek için her konakladıkları yerde veya önemli gördükleri mahallerde birer mezbah (altar) yapmışlardı. Bu ibadet yerleri arasında Şekem (Tekvîn, 12/7, 33/20), Beytel (Tekvîn, 12/8; Hâkimler, 20/26; I. Samuel, 7/16-17), Mamre (Tekvîn, 13/18) ve Berşeba (Tekvîn, 21/33, 26/23-25) zikredilmektedir.

Hız. Mûsâ, kavmini Mısır esaretinden kurtardıktan sonra onlarla çölde kırk yıl ortak bir hayat sürmüştü ve Tanrı'nın tâlimatıyla yine Tanrı'nın ikameti ve ibadetlerin ifası için bir mesken (mişkan) yapılmıştı. "Toplanma çadırı" (ohel Mo'ed) veya "makdis" (miqdaş) diye bilinen bu mâbed Yahve'nin Mûsâ ile konuştuğu (Çıkış, 33/7-11; Sayılar, 12/8) ve halkıyla zaman zaman buluştuğu (Çıkış, 33/7-11) yerd.

Anadolu'da inşa edilen ilk Müsevî mâbedlerinden Sardes Sinagogu – Salihli / Manisa

Hız. Mûsâ, çöl hayatı boyunca İsrâiloğulları'nın bütün dinî faaliyetlerini buradan yönlendirdiği gibi yahudiler de başta kurban olmak üzere bütün ibadetlerini burada yerine getirirlerdi. Çadira kutsiyet kazandıran önemli hususlardan biri Tanrı'nın orada İsrâil halkı arasında ikamet ettiğine dair inanç, diğeri de ahid sandığının çadırın en kutsal bölümünde muhafaza edilmiş olmasıdır. Bu sebeple sandığı içinde bulunduran çadira "şehâdet çadırı" da (mişkan ha-'Edut, ohel ha-'Edut) denilmiştir (Sayılar, 18/2). Dikdörtgen şeklindeki çadır kutsal mekân ve kudsü'lakdes olmak üzere iki kısma ayrılmıştı. Kapısı doğuya açıldı, kutsal mekânın etrafını çeviren bir de açık avlu vardı (Çıkış, 27/9-19). Toplanma çadırı Süleyman Mâbedi'nin tam yarısı kadar olup onun yapımında model kabul edilmişti. Toplanma çadırı, İsrâiloğulları Ken'ân topraklarına girdikten sonra da uzun süre kullanılmış olup Hâkimler döneminde Şilo'ya (Yeşu, 18/1), Saul döneminde Nob'a (I. Samuel, 21/1), daha sonra Gibeon'a taşınmış (I. Tarihler, 16/39), nihayet Kral Süleyman onu mâbedin içine koymuştur (I. Krallar, 8/4).

Ken'ân bölgesine yerleşen İsrâiloğulları'nın ibadetlerini yerine getirdikleri çeşitli yerlerin en önemlisi, Hâkimler döneminde onların başlıca kutsal mekânı olan ve toplanma çadırının kurulduğu Şilo ile Süleyman Mâbedi'nin inşa edildiği Kudüs'tür. Kudüs'ü İsrâiloğulları'nın ortak ibadet merkezi yapmak isteyen Hz. Dâvûd ahid sandığını Kudüs'e getirip geçici yerine yerleştirmiş, daha sonra Yahve'ye bir mâbed inşa etmeyi düşünmüş, bunun için mâbedin inşa edileceği yeri satın alarak bir mezbah yapmış ve burada ibadeti başlatmış (II. Samuel, 24/16-25; I. Tarihler, 21/15), ancak kendisine mâbedin yapımının oğlu Süleyman'a müyesser kıldığı bildirilmiştir (II. Samuel, 7/1-17). Hz. Süleyman tarafından inşa ettirilen mâbedin ölçüleri, planı ve kullanılacak malzemenin cinsine kadar bütün ayrıntıları

bizzat Yahve tarafından belirtilmiştir (I. Krallar, 6/1-36; II. Tarihler, 3/1-17, 4/1-22). Bu mâbed, bânisinin ismiyle Süleyman Mâbedi ve "kutsal ev" anlamında İbrânicce Beit ha-Mikdaş, Arapça Beytülmakdis olarak anılmaktadır. İsrâil tarihinin en önemli mâbedi olan Süleyman Mâbedi milâttan sonra 70'te Romalılar tarafından tahrip edilmiş, 132'de yahudilerin Romalılar'a karşı ayaklanması üzerine tamamen yıkılmıştır (geniş bilgi için bk. MESCİD-i AKSÂ). Mâbedden sadece ağlama duvarı da denilen batı duvarı günümüze kadar ulaşmıştır (bk. AĞLAMA DUVARI). Mâbedin yıkılışının ardından onun yerini artık sinagoglar almıştır. Yahudi cemaatinin öncelikle topluca ibadet etmek, halkı eğitmek ve kültürel kimliklerini korumak amacıyla toplandıkları yere İbrânicede "beit ha-keneset" (toplanma evi), Grekçe'de sinagog adı verilir (bk. SİNAGOG).

Hıristiyanlığın başlıca ibadet yeri kilisedir. "Şapel" kelimesi de mahallî bir kilise veya katedral dışında hapisane, şato yahut gösterişli bir bina içerisindeki ibadet yerlerini ifade eder. Daha geniş bir kilise içerisindeki özel ibadet yerine de şapel denilir. Bir piskoposluk bölgesinde kurulan ve çok sayıda görevlisi bulunan, sıradan bir kiliseden daha büyük olan binalara ise "katedral" adı verilir. İslâm literatüründe hıristiyanların ibadet yerlerini karşılamak üzere "bîa" (el-Hac 22/40; Buhârî, "Şalât", 54), "kenise" (Buhârî, "Şalât", 48, 54; Müslim, "Mesâcid", 16, 17) ve "deyr" (Müslim, "Birr", 7, "Fiten", 119; Ebû Dâvûd, "Edeb", 44); manastır karşılığında da "savmaa" (el-Hac 22/40; Ebû Dâvûd, "Edeb", 44) kelimeleri kullanılmıştır (geniş bilgi için bk. KİLİSE).

İslâm'da ibadet yerleri için ilk kullanılan kelime mesciddir ve bu kelime Allah'a tahsis edilen bütün ibadet yerleri için kullanılmaktadır (el-Cin 72/18). Diğer taraftan cami kelimesine Kur'an'da, hadislerde ve ilk tarihî kaynaklarda rastlanmamaktadır. Hz. Peygamber zamanında

ve onu takip eden dönemlerde vakit namazlarının yanında özellikle cuma namazı kılınan yerlere cami veya "el-mescidü'l-câmi" (İbn Mâce, "İkâmetü's-şalât", 198), sadece vakit namazı kılınan yerlere mescid deniliyordu. Cami kelimesinin yaygın olarak kullanılmasının Kur'an'ın cem' ve tedvininden, hadislerin tesbitinden çok sonraya rastladığı ve daha ziyade Osmanlı Türkçesi'ne mahsus olduğu söylenmektedir. İslâm'da ibadet yerleri için kullanılan kelimelerden biri de "musallâ" veya "namazgâh"tır. Musallâ, Resûl-i Ekrem döneminde bayram ve cenaze namazı kılınan yerler için de kullanılmıştır. Farsça'da yol boylarındaki üstü açık mescidlere namazgâh denilmiştir. Namazgâh bir kasabanın bütün halkını bir araya toplayan geniş sahadır. Pek çok namazgâhta hutbe okumak ve namaz kıldırmak için yapılmış minber ve mihraplar vardır.

Müslümanlık'ta en kutsal mâbed Kâbe'dir. Kâbe'ye hem "beyt" (Allah'a ibadet için tahsis edilmiş şânî yüce ev) hem de mescid denilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de yeryüzünde ibadet için inşa edilen ilk evden söz edilirken beyt kelimesi kullanılmıştır (Âl-i İmrân 3/96). Buna göre beyt ve mescid aynı fonksiyonu icra etmekle birlikte beyt daha çok ibadete ayrılan kapalı, sınırlı ve belirli bir mekânı gösterir; mescid ise sınırsız, açık veya kapalı her yeri kapsar. Nitekim bir hadiste, "Bana

Hıristiyanlığın mesru bir din olarak kabulünden önce kullanılan gizli mâbedlerden Via Latina Katakambu'nun içinden bir görünüş – İtalya

yeryüzü mescid yapıldı ve temiz kılındı” denilmiştir (Buhârî, “Şalât”, 56, “Teyemmüm”, 1; Müslim, “Mesâcid”, 3-4).

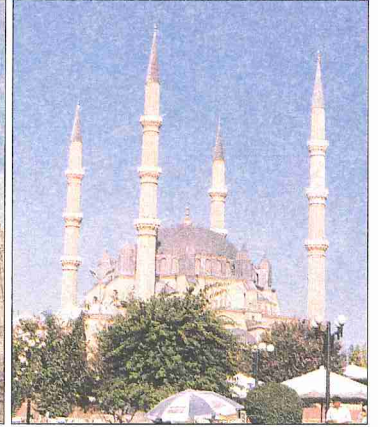
İslâm’a ait ibadet yerlerini belirtmek üzere Batı dillerinde genellikle mescidden gelen kelimeler kullanılmaktadır. Nitekim İspanyolca’da “mezquita”, eski Fransızca’da “muscat”, yeni Fransızca’da “mosquée”, İtalyanca’da “moschea”, eski Rusça’da “mizgit”, yeni Rusça’da “meçet”, Macarca’da “mesced”, Rumence’de “moschee”, Yunanca’da “masgidion” kelimeleri yer almaktadır.

İslâm’ın tescil ettiği iki mâbed Kâbe ve Mescid-i Aksâ’dır. Başlangıçtan beri bir ibadet ve ziyaret (hac) yeri olma özelliğini koruyan Kâbe, İslâm’dan önce de Mekke dışındaki bütün Araplar’ın dinî merkezi durumundaydı. Arabistan’ın her tarafından hac için Mekke’ye gelenler oluyordu. Başlangıçta Hz. Peygamber ve müslümanlar günde iki defa Kâbe’ye gidip ibadet ediyorlardı; mi’racdan sonra da günlük namazlarını Kâbe’de kılmaya başladılar. Ancak müşriklerin engellemesine ve hakaretlerine mâruz kalıyorlardı. Daha sonra siyasî sebeplerden dolayı müslümanların Kâbe’de ibadet yapmalarına izin verilmedi. Bunun üzerine özel mescidler inşa edilmeye başlandı. Bunlardan ilki Ammâr b. Yâsir tarafından inşa edilen mescid, ikincisi de Hz. Ebû Bekir’in evinin yanında yaptırmış olduğu mesciddi.

Müslümanların Mekke döneminde sayıca az olmaları, ayrıca müşrikler tarafından uygulanan siyasî baskı sebebiyle Mekke’de mescid yapma imkânı bulunmamıştı. Hicret esnasında ve Medine’ye varışın hemen ardından ilk iş olarak Kuba’da ve Medine’de birer mescid inşa edilmesi de bunu göstermektedir. Medine döneminde Mescid-i Nebevî’nin dışında on civarında mescid yapılmıştı. Bu mescidlerde sadece beş vakit namaz kılınıyor, cuma namazı için Mescid-i Nebevî’ye geliniyordu.

Hz. Peygamber kendisinden sonra mescidlerin çoğaltılmasını teşvik etmiştir (Buhârî, “Şalât”, 65; Müslim, “Mesâcid”, 24-25). Medine devrinde fizikî anlamda ilk müessese olarak Mescid-i Nebevî’nin yapılmasından sonra bu bina esas alınarak gerek Medine’de gerekse diğer İslâm beldelerinde mescidlerin sayısı arttırılmış, böylece ibadetler ve bütün diğer faaliyetler konusunda Mescid-i Nebevî örnek alınmıştır.

İslâm dini mâbed-ibadet ilişkisi açısından diğer dinlere göre farklılık göstermektedir. Çünkü İslâm’da ibadet sadece

İstanbul’daki Ayasofya Camii ile Edirne’deki Selimiye Camii

mâbede bağlı olmayıp evde, çarşı ve pazarda, iş yerlerinde ve yeryüzünün herhangi bir yerinde yapılabilmektedir (Buhârî, “Şalât”, 56, Teyemmüm”, 1; Müslim, “Mesâcid”, 3, 4). Bütün mescidler, içlerinde ibadet edilmesi ve mukaddes mekân olmaları açısından birbirine eşit olduğu halde Mescid-i Harâm, Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksâ’da yapılan ibadetlerin diğerlerine göre daha sevap olduğu belirtilmiştir (Buhârî, “Fazlü’ş-şalât fi mescidi Mekke ve’l-Medine”, 1, 6; Müslim, “Hac”, 415, 511). Buna rağmen İslâm’da Kâbe’nin ayrı bir yeri ve değeri vardır (ayrıca bk. CAMİ).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü’l-‘Arab, “abd”, “kns” md.leri; NDB, London 1962, s. 130-137, 143, 289, 302-303, 467-470, 615, 832-833, 865, 911, 1048, 1231, 1243-1246; Buhârî, “Fazlü’ş-şalât fi mescidi Mekke ve’l-Medine”, 1, 6, “Şalât”, 48, 54, 56, 65, “Teyemmüm”, 1; Müslim, “Birr”, 7, “Fiten”, 119, “Hac”, 415, 511, “Mesâcid”, 3, 4, 16, 17, 24-25; İbn Mâce, “İkâmetü’ş-şalât”, 198; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 44; W. O. E. Oesterley – G. H. Box, *The Religion and Worship of the Synagogue*, London 1907, s. 247, 309-310; S. Mathews – G. B. Smith, *A Dictionary of Religion and Ethics*, London 1921, s. 206-207, 247, 274, 394, 400, 412, 439-442; I. Maybaum, *Synagogue and Society*, London 1944, s. 131, 141-144; H. Davies, *Christian Worship: Its Making and Meaning*, Oxford 1946, s. 22-27, 31-40, 45-51; E. R. Pike, *Encyclopaedia of Religion and Religions*, London 1951, s. 37, 137-138, 167-168, 180-181, 204-205, 327-329, 332, 349-353; G. Parrinder, *Worship in the World’s Religions*, London 1961, s. 47-52, 66-71, 78-82, 89-93, 104-108, 122-131, 146-151, 158-164, 174-176; Y. Kaufman, *The Religion of Israel* (trc. M. Greenberg), London 1961, s. 161-162, 178, 216, 302; A. Hertzberg, *Judaism*, New York 1962, s. 120, 140, 227, 233; F. H. Hilliard,

How Men Worship, London 1965, s. 49-59, 65-66, 75-79, 96-100, 118-133; L. Hodous, “Confucianism”, *The Great Religions of the Modern World* (ed. E. J. Jurji), New Jersey 1967, s. 8-12; S. G. F. Brandon, *A Dictionary of Comparative Religion*, London 1971, s. 136, 185, 257, 311-314, 335, 375, 378-379, 385, 447, 512-513, 519, 541, 591-592, 596, 605, 641, 663; S. Morenz, *Egyptian Religion* (trc. A. E. Keep), New York 1973, s. 40, 88; D. A. Brown, *A Guide to Religions*, London 1975, s. 81-82, 105-106, 115, 136, 166-167; S. A. Nigosian, *World Religions*, London 1975, s. 66-68, 161-162; S. Zeitlin, *The Origin of the Synagogue* (ed. H. M. Orlinsky), New York 1975, s. 15-17, 72-73; M. Eliade, *Patterns in Comparative Religion*, London 1976, s. 1, 375-377, 476; a.mlf., *Kutsal ve Dindışı* (trc. M. Ali Kılıçbay), Ankara 1991, s. 1-4, 7-8, 17, 21-22; H. W. Turner, *From Temple to Meeting House (The Phenomenology and Theology of Places of Worship)*, London 1979, s. 15-21, 35-42, 107, 115, 144-145; I. J. S. Taraporewala, *The Religion of Zarathushtra*, Tehran 1980, s. 9-10, 49, 54-55; Neşet Çağatay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara 1982, s. 84, 102-110; Muhammed Hamidullah, *İslâm Müesseselerine Giriş* (trc. İhsan Süreyya Sırma), İstanbul 1984, s. 48-87; J. R. Hinnells, *Dictionary of Religions*, London 1988, s. 88-89, 125-126, 135-138, 141, 151, 323-325, 360, 362; R. de Vaux, *Ancient Israel, Its Life and Institutions* (trc. J. McHugh), London 1988, s. 113-114, 275, 281-282, 289-296, 303-313, 320-326, 331-335, 343-344; Ahmet Güç, *Dinlerde Mabret ve İbadet*, İstanbul 1999, s. 17-274; L. I. Rabinowitz v.dğr., “Synagogue”, *EJd.*, XV, 579-628; Y. M. Grintz v.dğr., “Temple”, a.e., XV, 942-987; G. Bownas, “Shinto”, *The Concise Encyclopedia of Living Faiths* (ed. R. C. Zaehner), London 1977, s. 355-356; Y. Congar, “Church: Ecclesiology”, *ER*, III, 480-481; M. Cohen, “Synagogue”, a.e., XIV, 210; W. S. Meister, “Buddhist Temple Compounds”, a.e., XIV, 379; N. S. Steinhart, “Taoist Temple Compounds”, a.e., XIV, 380; R. A. Tomlinson, “Temple”, a.e., XV, 385-386.